

Din ve Bilim – Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi
Region and Science - Journal of Muş Alparslan University Faculty of Islamic Sciences
e-ISSN: 2667-7717 Haziran/June 2023, 6/1: 6-23

Hurûf-ı Mukattaa ve Söz Edimleri

Al-ḥurûf al-muqaṭṭa'a and Speech Acts

Osman Muzaffer FİDAN

Doktora Öğrencisi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Din Felsefesi Anabilim Dalı / PhD Student, Ankara University, Social Sciences Institute, Department of Philosophy of Religion, Ankara/Türkiye
muzafferhoca77@gmail.com
ORCID: 0000-0001-7868-6469

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 04 Ocak / January 2023

Kabul Tarihi / Date Accepted: 20 Mart / March 2023

Yayın Tarihi / Date Published: 30 Haziran / June 2023

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Haziran / June

DOI: 10.47145/dinbil.1229496

Bu makale, hazırlanmakta olan “Söz Edimleri ve Din Dili: Bir Uygulama Denemesi” (Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü) başlıklı doktora tezinden üretilmiştir. /This article is extracted from my PhD thesis entitled “Speech Acts and Religious Language: An Application Trial”, (Ph.D. Dissertation, Ankara University, Ankara/Türkiye).

Atıf / Citation: Fidan, Osman Muzaffer. “Hurûf-ı Mukattaa ve Söz Edimleri / Al-ḥurûf al-muqaṭṭa'a and Speech Acts”. *Din ve Bilim - Muş Alparslan Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 6/1 (Haziran 2023): 6-23. doi: 10.47145/dinbil.1229496

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism was detected.

web: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dinbil> | **mailto:** dinbil@alparslan.edu.tr

Published by Muş Alparslan Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Muş Alparslan University, Faculty of Islamic Sciences, Muş, 49250 Turkey.

Öz

Kur'an, öncelikli olarak insanları belli bir inancı kabul etmeye ve kabul edilmesi istenen söz konusu inancı belli bir hayat biçimi olarak yaşamaya davet etmektedir. Bu nedenle temel olarak Kur'an, insanlar tarafından okunabilen ve anlaşılabilen bir kitaptır. Buna karşılık yirmi dokuz surenin başında yer alan ve "hurûf-ı mukattaa" olarak bilinen harflerin birer anlamlı birer ifade olup olmadığı tefsir ve kelâm geleneğinde tartışılmalıdır. İslam âlimlerinin bir kısmı söz konusu harflerin herhangi bir anlamı olmadığını söylerken, diğer bir kısmı da Allah'ın kitabında herhangi bir anlamsızlık bulunmadığı düşüncesinden hareketle söz konusu harflerin anlamlı birer ifade olduğunu belirtmişlerdir. Muhataplarını belli bir hayat biçimini kabule çağıran ve bu yönde muhataplarına yönelik emirler veren, öğütlerde, bulunan Kur'an; bol miktarda ve çeşitlilikte söz edimi icrasında bulunmaktadır. Bu manada "hurûf-ı mukattaa"nın bir anlama sahip olup olmamalarının tartışılmasının yanında muhataplarına yönelik herhangi bir sözlü edimde bulunup bulunmadıklarının da tespit edilmesi gerekmektedir. Söz edimleri bir konuşma sırasında konuşanın ifadeleri aracılığı ile yerine getirdiği ya da getirmeyi amaçladığı sözlü fiillere denir. Konuşanın konuşmasında yerine getirdiği/getirmeyi amaçladığı sözlü fiillerin nedenine gelince; bu neden, konuşanın muhatabına/dinleyenine yönelik olarak birtakım iş ve eylemleri yapmaktır ya da ona yaptırmaktır. Bir konuşma ortamında konuşan tarafından yerine getirilen bu sözlü eylemler, öncelikle konuşan konuşmayı başlatan olarak muhatabına birtakım önermesel durumlar ile ilgili bilgiler vermek, muhatabının birtakım emirleri yerine getirip birtakım yasaklardan uzak durmasını sağlamak, konuşanın konuşma esnasında sahip olduğu birtakım içsel durumlarından muhatabını haberdar etmek ve buna yönelik olarak muhatabının dikkatini çekmek, söylediklerinin muhatap tarafından doğru olarak kabul edilmesini beklemek, ileride birtakım sorumluluklar üstleneceği durumları muhatabına açıklamak ve gerekli sorumlulukları üstlenmektir. Söz edimleri teorisi yirminci yüzyılda konuşanın sözlü icraların neler olduğunu, bir sözlü icranın nasıl başarılı olabileceğini, başarı koşullarının neler olduğunu, olası başarısız icra durumlarının hangi koşulları ihlal ettiğini açıklayan bir teoridir. Söz edimleri teorisi ilk olarak yirminci yüzyılda J. L. Austin tarafından ileri sürülse de daha sonra özellikle öğrencisi J. R. Searle ve diğer filozoflar ve dilbilimciler tarafından çeşitli yönlerden eleştirilen ve geliştirilen bir gündelik dil teorisidir. Söz edimleri teorisinin ileri sürüldüğü geçen asırdan bu tarafa gerek felsefe gerek din bilimleri gerek dil bilimleri gerekse de diğer bilimlerden çok yoğun bir şekilde çalışılmaya ve geliştirilmeye devam etmektedir. Söz edimleri teorisinin din dilindeki uygulama çalışmaları da her ne kadar ülkemizde yeni yeni biliniyor olsa da batıda pek çok çalışmaya konu edilmektedir. Bu makalede söz konusu harflerin herhangi bir söz edimi icra edip etmedikleri, söz edimlerinin verileri dikkate alınarak belirlenmeye çalışılmış; eğer bir sözlü edim icra ediyorlarsa bunların hangileri olduğunun gösterilmesi amaçlanmıştır. Söz konusu harflerin söz edimsel icraya sahip olup olmadıkları eğer bir söz edimi içeriyorlarsa bu edimlerin neler oldukları J. L. Austin ve J. R. Searle'ün söz edimi anlayışları çerçevesinde incelenmiştir.

Anahtar Kelimler: Din Felsefesi, Din Dili, Hurûf-ı Mukattaa, Söz Edimleri, Dolaylı Söz Edimleri, Düzsöz Edimleri, Edimsöz Edimleri.

Abstract

The Qur'an invites people to accept a certain belief and live the belief requested to be accepted as a certain way of life. Therefore, basically, the Qur'an is a book that can be read and understood by people. Along with the fact that the Qur'an is a book that can be understood, it has been discussed in the traditions of tafsir and kalam whether the letters at the beginning of the twenty-nine chapters known as "al-ḥurūf al-muqatta'a" are meaningful expressions. While some Muslim scholars have said that the letters in question have no meaning, others stated that the letters in question are meaningful expressions, considering that there is no meaninglessness in the Book of Allah. The Qur'an, which invites its addressees to accept a certain way of life and gives orders and advice to its interlocutors in this direction, performs an abundance and variety of speech acts. In addition to discussing whether "al-ḥurūf al-muqatta'a" has a meaning or not, it should also be determined whether they have made any verbal action towards their addressees. Speech acts are the verbs that the speaker performs or aims to bring through his/her expressions during a speech. The reason for the verbal verbs that the speaker performs/aims to fulfill in his speech is to do some work and actions for the addressee/listener of the speaker or to make him do it. These verbal actions are performed by the speaker in a speaking environment, primarily to inform the speaker about some propositional situations as the initiator of the conversation, to ensure that the addressee fulfills some orders and stays away from some prohibitions, and to prevent the speaker from some internal situations that he or she has during the speech to inform the addressee and to attract the attention of the addressee, to wait for what he said to be accepted as true by the addressee, to explain to the addressee the situations that he will assume certain responsibilities in the future, and to take the necessary responsibilities. Speech act theory is a theory that explains what the speaker's verbal performances are, how an oral performance can be successful, what the conditions of success are, and what conditions are violated by possible unsuccessful performances in the twentieth century. Although the speech act theory was first developed in the twentieth century by J. L. Austin, it is a theory of everyday language that has been criticized and developed from various aspects, especially by his student J. R. Searle and other philosophers and linguists. Since the last century, when the theory of speech acts was put forward, it has been intensively studied and developed by philosophy, religious sciences, linguistics, and other sciences. The application studies of the theory of speech acts in the language of religion are also the subject of many studies in the West, although it is only recently known in our country. This article shall try to determine whether the letters in question perform any speech acts, considering the data of speech acts; if they are performing a verbal act, it is aimed to show which of them are. Whether the letters have a speech act or not, if they contain a speech act, what these acts are has been examined within the framework of J. L. Austin and J. R. Searle's understandings of speech act.

Keywords: Philosophy of Religion, Religious Language, Al-ḥurūf al-muqatta'a, Speech Acts, Indirect Speech Acts, Locutionary Acts, Illocutionary Acts

Giriş

Kuran-ı Kerim’de yer alan ve “hurûf-ı mukattaa” şeklinde isimlendirilen harflerin anlamlarının olup olmadığı gerek tefsir gerek kelâm ilmi açısından önemli tartışmalara yol açmıştır. Yapılan tartışmalarda, içinde Şa’bî, Süfyân es-Sevrî, İbn Hibbân, İbn Hazm, Ebû Hayyân el-Endelüsî ve Süyûtî’nin de¹ bulunduğu âlimler bu harflerin bir anlama sahip olduklarında ilişkin bir bilgi bulunmadığından, onların bir anlamlarının olmadığı ve söz konusu harflerin Allah ile Hz. Peygamber arasında bir sır olduğunu savunmuş ve onların anlam içeriklerine yönelik herhangi bir açıklamayı kabul etmemişlerdir.² İçinde Gazzalî³ ve İbn Teymiyye’nin⁴ bulunduğu diğer bir grup bilgin ise Allah’ın kitabında anlamsız bir şey olamayacağını düşünerek onların belli anlamları olduğunu öne sürmüşlerdir.⁵ Tefsir ve kelâm tarihinde “hurûf -ı mukattaa”nın anlamının olup olmamasına yönelik çalışmaların yanında, söz konusu harflerin bir söz edimi icrasında bulunup bulunmadığı, eğer bir söz edimi icrasında bulunuyorsa bu icranın ne olduğunun da ortaya konulması gerekmektedir. Söz konusu harflerin anlamlarının olup olmamasına yönelik çalışmanın yanında onların söz edimleri içerip içermediğinin belirlenmesi muhatapları üzerinde köklü etkileri hedefleyen bir hitap olan Kur’an-ı Kerim’in anlaşılmasına önemli katkılarda bulunacaktır.

Dilde aslanan şey, bir cümlede o cümleyi oluşturan her bir bileşenin bir anlam oluşturacak şekilde yer almasıdır. Bu nedenle insanlar arasındaki dilsel iletişim anlama dayalı olarak kurulur. Bir iletişim ortamında konuşan, muhatabına (dinleyene) yönelik birtakım ifadeler kullanır ve bunu belli bir anlamla ve amaçla ortaya koyar. Konuşan, sözlü ifadeleriyle dinleyene bir şeyler söylerken aynı zamanda ona yönelik bazı sözlü edimlerde de (*speech acts*) de bulunur. Söz edimi, bir konuşma sırasında konuşanın muhatabına yönelik olarak yerine getirdiği ya da getirmeyi amaçladığı sözlü fiiller ya da icralardır. Örneğin, dışarıya çıkan çocuğuna “dışarıda bardaktan boşanurcasına yağmur yağıyor!” diyen bir anne, telaffuzu ile birden çok sözlü edimde bulunmuş olmaktadır. Bu cümlede anne ilk olarak dışarıda yağmurun yağmasını anlatan sözlü ifadeyi telaffuz etmek suretiyle düzsöz ediminde bulunmaktadır. İkinci olarak çocuğuna dışarıda yağmurun çok yoğun bir şekilde yağdığını bildiren iddia edici edimsöz ediminde bulunur. Anne ifadesiyle düzsöz ve edimsöz edimine ilave olarak çocuğuna dışarıya çıkmaması gerektiğini söylemiş ya da yağmurluğunu veya şemsiyesini almasının gerektiğini anlatmak istemiş olduğundan, aynı zamanda onun dikkatini çekmiş, tedbir almasını istemiş ve böylece etkisöz ediminde bulunmuş olur.

Bir konuşmada konuşanın ifadelerinin söz edimsel analizinin yapılması, temelde dilin pragmatikliği ile ilgili olsa da dilin semantiğini dışlamaz. Bunun nedeni bir konuşmada icra edilen söz edimsel analizin amacının konuşanın dinleyene yönelik anlamlı ifadelerinin meydana getirdiği icraların ve etkilerin incelenmesidir. Bu manada söz edimsel analiz, öncelikli olarak iletişimi merkeze alan ve konuşanın ya da yazanın dinleyene yönelik dilsel ifadeleri yoluyla gerçekleştirdiği sözlü edimlerin analizidir. Bir iletişimde konuşan, muhatabına birtakım sözler söylerken aynı zamanda ona yönelik bir söz ediminde de bulunur. O halde konuşan ve dinleyen arasındaki iletişim anlama dayalı olan bir iletişimdir. Anlama dayalı olarak gerçekleşen iletişimin meydana getirdiği sözlü edimler de anlamlı ifadelere dayanan edimlerdir.

Anlamlı ifadelere dayalı olarak icrada bulunduğu belirtilen bir söz ediminin, din diline yönelik bir uygulama çalışması da benzer şekilde anlamlı ifadelere dayalı olarak ele alınacaktır. Bununla beraber muhataplarına yönelik olarak önemli iddialarda bulunan ve onlara yönelik çok sayıda ve

¹ M. Zeki Duman, Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1998),18/401- 408.

² Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el- Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur’ân*, Terc. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Buruc Yayınları, 1997), 1/395.

³ Mesud Okumuş, *Kur’an’ın Çok Boyutlu Okunması İmam Gazzalî Örneği*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 302-303.

⁴ Duman, Altundağ, “Hurûf-ı mukattaa”, 18/401.

⁵ Okumuş, *Kur’an’ın Çok Boyutlu Okunması İmam Gazzalî Örneği*, 302-303.

çeşitlilikte sözlü edimlerde bulunan bir kitabın içerisinde yer alan “hurûf-ı mukattaa”nın anlamı olup olmamasına yönelik tartışmalar; sözü edilen harflerin bir söz edimi içerip içermediği konusunu ilk planda problemlili bir hale getirmektedir. Bu nedenle onların bir anlamı olmadığına ilişkin yaklaşıma göre, ilk bakışta bu harfler için bir söz edimi icrası söz konusu değildir denebilir. “Hurûf-ı mukattaa”nın anlamlı olduğunu söyleyen yaklaşım dikkate alındığında ise onlar bir söz edimi icrasında bulunmaktadır. Bu manada, makalede öncelikle “hurûf-ı mukattaa”nın anlamına yönelik klasik tartışma ele alınacak; ardından onların herhangi bir söz edimi içerip içermediği belirlenip, eğer bir söz edimi içeriyorsa bunların neler olduğu ortaya konulmaya çalışılacaktır.

1. Hurûf-ı Mukattaa Tartışmasının Dilsel ve Tarihsel Geçmişi

Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz sure⁶, diğer surelerden oldukça farklı olarak Türkçeye de kesik harfler olarak çevrilen ve “hurûf-ı mukattaa” denilen harfler ile başlamaktadır. Bu harflerin ne anlama geldiği ile ilgili çok sayıda yorum bulunmakla beraber söz konusu açıklamaları yukarıda geçtiği gibi kabaca iki kısma ayırabiliriz.

Bu açıklamalardan ilki; “adı geçen harflerin anlamları sadece Allah'ın bildiği bir sırdır; biz sadece bunların Kur'an-ı Kerim'de bulunduğunu ve bu şekilde telaffuz edildiğini biliriz”⁷, diyen bilginlerin görüşüdür. Onlar bu harflerin müteşabihattan olduğuna kail olmuşlar ve bu harfler hakkında Kur'an-ı Kerim'de ve sahih hadis kaynaklarında bir bilgi olmadığından, herhangi bir yoruma ya da açıklamaya gitmemişlerdir.⁸ Diğer grupta yer alan âlimlerse “Allah'ın kitabında anlaşılabilir bir konu olamaz; çünkü o apaçık bir kitaptır”⁹, diyerek bu harfleri yoruma tabi tutup ne anlama geldiklerini açıklamaya çalışmışlardır. Tefsir ve kelâm ilminde bu harflerin anlamının belirlenmesine yönelik çalışmalar her ne kadar iki kısma ayrılrsa ve söz konusu harflere anlam verme çabalarının hepsi bir arada ele alınmış olsa da biz onların bir anlamı olduğunu iddia eden yaklaşımın kendi içerisinde de iki başlık halinde incelenmesini uygun görmekteyiz. Bu başlıklardan birincisi “hurûf-ı mukattaa”nın bir kelimenin sahip olduğu anlam gibi bir manaya sahip olması; ikincisi ise fonksiyonel anlama sahip olmasıdır. Buna göre söz konusu harflere verilen anlamlardan birincisi, “Nûn”, “Sâd” ve “Ra” harflerinin “nesara” fiilinde olduğu gibi bir kelime oluşturacak şekilde bir araya getirilmiş ve buna dayalı olarak bir anlama sahip olduklarının iddia edilmesidir. Örnek olarak, “elif-lâm-mîm” ifadesinin “ben Allah'ım bilirim”, “elif-lâm-mîm-sâd” ifadesinin, “ben kesin hüküm veren Allah'ım”¹⁰, “Tâ-Hâ” ifadesinin “ey insan!”, “ey adam!”¹¹ anlamına geldiği ifade edilmiştir. Diğer bir anlam verme çabası ise bu harflerin bir aradalıklarının bir kelime oluşturacak şekilde anlamı olmayıp; sadece dilsel olarak cümlede belli fonksiyonel anlamlarının olduğuna yönelik anlam verme çalışmasıdır. Bu çalışmada “hurûf-ı mukattaa” harflerinin bir anlamı olmadığını merkeze alan görüş ile onların fonksiyonel birer anlamları olabileceğine dair yapılan görüş çerçevesinde söz edimsel analiz yapılacaktır. Bu şekilde bir yaklaşım içerisinde olunmasının nedeni ilk olarak onların bir arada olmalarının belli bir anlamlı ifade dair kesin bir bilgiye sahip olmamız ve ikinci olarak Arapça'da harflerin fonksiyonel anlamlarıyla kullanılmalarına yönelik örneklerin bulunmasıdır.

Hurûf-ı mukattaa'nın bir anlamı olmadığı düşüncesinde yönelik yapılan incelemelerde dikkat çekilen ilk şey, bu harflerin heceleme suretiyle telaffuz edilmedikleri, aksine alfabedeki isimleri ile

⁶ Söz konusu sureler Bakara, Ali İmran, Araf, Yunus, Hud, Yusuf, Ra'd, İbrahim, Hicr, Meryem, Tâhâ, Şuara Neml, Kasas, Ankebut, Rum, Lokman, Secde, Yâsîn, Sâd, Mümin, Fussilet, Şura, Zuhuruf, Duhan, Casiye, Ahkaf, Kâf, Kalem sureleridir.

⁷ Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'ân*, 1/395.

⁸ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*, çev. Fadıl Aygân (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017), 14/104.

⁹ Okumuş, *Kur'an'ın Çok Boyutlu Okunması*, 302-303.

¹⁰ Ebû Abdillâh Fahreddîn Muhammed b. Ömer Er-Razî, *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l-Gayb*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), 1/417.

¹¹Razi, *Tefsir-i Kebir*, 15/419.

söylendiğidir. Buna göre söz konusu harfler birer kelime oluşturacak bir anlama sahip değildir. Yani yukarıda geçtiği gibi ifade edilen bu lafızların kendileri birer isim olup bu isimlerin müsemmaları ise basit harflerdir.¹² Bu harfler yazılıştta bir kelime gibi yazıldığı halde, okunuştta adlarının teker teker söyleme şekli ile okunmakta olup,¹³ gerçekte harflerin bir araya gelmesi yeni ve ayrı bir kelime oluşturmadığı gibi toplu olarak bir arada olmaları da bir anlam ifade etmemektedir. Bu durumda söz konusu harfler, lafız olarak seslendirdikleri şeylerin isimleridir.¹⁴ Örneğın, Rahman suresinin başındaki “er-Rahman” kelimesi Allah’ın bir ismi olarak onun merhametini ifade ederken, dünyada her canlının rızkını verip onları koruyup gözeten anlamına gelir. Oysa Bakara suresinin başında bulunan “elif- lâm - mîm” den oluşan üç harfli yapı, herhangi bir anlama sahip değildir. Şöyle ki bu harfler “e-le-me” ya da “e-le-m” şeklinde telaffuz edilmemektedir. Yani ne “elif” harfi, e-i-u; ne “lâm” harfi le-li-lu; ne de “mîm” harfi me-mi-mu şeklinde telaffuz edilir. İsimlerinin söylenmesine dayalı olarak bu harflerin bir arada olmasının, diğeri bir deyişle sıra ile telaffuz edilmesinin bir anlamı da yoktur. Benzer şekilde “Sâd” suresinin başındaki “Sâd” harfi, sa-si-su biçiminde, Kalem suresinin başında yer alan “Nûn” harfi de ne-ni-nu şeklinde hecelemeye uygun bir kullanımı olmadığı gibi böyle bir kullanıma bağılı olarak anlamı da yoktur. Bu harfler telaffuzları ile değıl alfabeedeki adlarıyla söylenir, yani onlar doğrudan Arap alfabesinin harfleri olup, okuyuşta alfabeedeki isimleri ile telaffuz edilmektedir. Bu nedenle alfabeedeki seslendirilmeleriyle telaffuz edilen bu harflerin Kur’an’da geçtiğı şeklindeki sırayla telaffuz edilmelerinin bir anlamı yoktur.

Bu harflerin bir araya gelmesiyle bir anlam oluşmadığı açık olduktan¹⁵ sonra şöyle bir soru akla gelebilir: Madem bu harflerin bir araya getirilmesi ile anlamlı bir kelime meydana gelmiyor; diğeri bir deyişle bu harflerin bir aradalığının bir anlamı yok, niçin Kur’an-ı Kerim’de yer almaktadır? Allah’ın kitabında anlamsız bir şeyin bulunması imkânsız olduğundan, onların kitapta olmasının bir sebebi olmalıdır. Bu harfler, Zemaşerî’nin yerinde bir tespiti ile onlar belli bir maksada binaen zikredilmiş olmalıdır.¹⁶ Buna göre denilebilir ki bu harflerin Kur’an-ı Kerim’de bulunması, anlamlı ifade oluşturmaları yönü ile değıl, bir konuşmadaki fonksiyonu ile ilgilidir. Yani “hurûf-ı mukattaa” konuşma sırasında birtakım görevler ifa eder ve bu görevlerine binaen Kur’an-ı Kerim’de bulunur.

Bu harflerin kitapta bulunmalarının fonksiyonlarına diğeri bir ifade ile fonksiyonel anlamlarına yönelik farklı açıklamalar da yapılmıştır. Bu açıklamalardan birkaçını şöyle sıralayabiliriz: Kur’an-ı Kerim’de bu harflerin bulunmasının nedenlerinden biri, Arap geleneğinde bir sözün bitip diğeri bir sözü başlatmak üzere kullanılmasıdır. Bunu yapmaktan maksat ise konuşanın ilk sözün bittiğini, yeni bir sözün başlayacağına dair dinleyiciyi uyarmaktır, yani dinleyiciye yönelik ona yeni bir şey söyleyeceğine dair uyarıdır.¹⁷ Bir diğeri açıklamaya göre bunlar Türkçe’de olduğu gibi “emi” ve “hey!” gibi tembih manasında nida harfleri olup¹⁸ birine uyarı ve tembihte bulunmak için kullanılırlar.

Gazzâlî’nin yorumuna göre ise “bu harfler Arapların dikkatlerini çekmek ve onları Kur’an-ı Kerim’e kulak vermeye sevk etmek amacıyla zikredilmiştir. Bu harfler, ilk bakışta Arapların olağan kullanımına aykırı olduğundan, onları gafletten uyandırmış ve kalplerini ayetlere vermeye - çevirmiştir.”¹⁹ Böylece Hz. Peygamber, kendisini başta dinlemeyen müşriklere dikkat çekici bu

¹² Razi, *Tefsir-i Kebir*, 1/409.

¹³ Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, Sadeleştirilenler, İsmail Karaçam, Emin Işık, Nusrettin Bolelli, Abdullah Yücel (İstanbul, Azim Dağıtım, ts.), 1/148.

¹⁴ Ebu’l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez- Zemaşerî, *el-Keşşâf (Keşşaf Tefsiri)*, çev. Muhammed Coşkun (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016), 1/104.

¹⁵ Ebü’l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr es- Süyûtî, *el- İtkan Fi Ulumi’l Kur’ân, (Kur’an İlimleri Ansiklopedisi)*, çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik (İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987), 2/ 27.

¹⁶ Zemaşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 1/120.

¹⁷ Razi, *Tefsir-i Kebir*, 1/ 419.

¹⁸ Süyûtî, *Kur’an İlimleri Ansiklopedisi*, 2/26.

¹⁹ Ebu Hamid Muhammed Gazzâlî, *el-Mustasfâ, İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*, çev. Yunus Apaydın (Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994), 1/157.

üşluptan sonra, inancı kabule yönelik telif edici ve ısındırıcı olan Kur'an-ı Kerim'i okumuş ve onlara karşı kendi delillerini ortaya koymuştur.²⁰

Bir diğer görüşe göre ise bu harfler meydan okumak üzere kullanılmıştır.²¹ Bu harflerin zikredilmesi ile kendilerine meydan okunan müşriklerin bu kitabın benzerini getirmekten aciz oldukları söylenmiştir. Onlara, söz söylemede mahir olduklarını iddia etmelerine rağmen onun bir benzerinin getiremeyeceklerini göstermek maksadıyla zikredilmiştir.²²

"Hurûf-ı mukattaa"nın içerdiği fonksiyonel anlamlardan bir diğeri ise en azından bir kısmının başlarında buldukları surelerin adı olması (Tâhâ, Yâsîn, Kâf, Sâd vb. gibi.) dir. "Hurûf-ı mukattaa"nın belli bir surenin ismi olması, onların bir aradalıklarının oluşturduğu bir anlamlı kelime olmakla sağlanmamaktadır. Onlar yine ayrı ayrı telaffuz edilmekle birlikte, yani söz konusu telaffuzları ile başında buldukları surenin adı olarak verilmiştir. Örneğin "Tâ" ve "Hâ" harfleri ikisi birlikte telaffuz edilerek, Kur'an'daki yedinci surenin adı olarak verilmişlerdir. Yine "Yâ" ve "Sîn" harfleri birlikte otuz altıncı surenin ismi olarak verilmiştir. Kur'an'da söz konusu harflerden sadece bir tanesinin bir sureye ad olması da yer almaktadır. Örnek olarak "Sâd", "Kâf" gibi tek harflerde başında buldukları sureye ad olarak verilmiştir. Onların bu halleri ile bir sureye ad olmaları bir düşünceye göre sözün sahibi olan zat (Allah)²³ tarafından belirlenmiştir. Bununla beraber birtakım tefsir kaynaklarında söz konusu isimlendirmenin gramatik izahları da yapılmıştır. Yukarıda bu harflerin gramer olarak herhangi bir i'râblarının olmadığını söylemiştik. Onların i'râb alabilmelerinin nedeni ise özel isim olmaları yani başında yer aldıkları surenin ismi olmaları nedeniyledir.²⁴ Onlar mahzuf mübtedanın haberi olduklarından ref üzere mu'reptirler.²⁵ Bu durumda onlar "bu Sâd'dır", "bu Yâsîn'dir", "bu Kâf'tır" gibi bir anlama sahip olarak surenin adı olmaktadırlar. Onların bir sureye ad olmaları ise tek tek söylenmelerine rağmen, yeni bir terkip ve anlamlı yeni bir kelime oluşturmasına²⁶ daha doğru ifade ile yeni bir kelime biçiminde kullanılmasına veya bir kelime yerinde kullanılmasına dayanmasındandır. Burada "hurûf-ı mukattaa"nın bir sureye isim olarak verilmesi ve buna dayalı olarak isimlendirmenin meydana getirdiği söz edimsel analizi ele almamız; söz konusu harflerin sadece fonksiyonel anlamlarının söz edimsel analizini yapacağımıza yönelik olarak başta koyduğumuz sınırlamaya uymadığımız söylenebilir. Ancak bu harfler oldukları haliyle, yani ayrı ayrı hecelenmiş oldukları haliyle sözün sahibi olan zat tarafından (Allah)²⁷ veya Hz. Peygamber tarafından²⁸ bir sureye isim olarak verilmektedirler. Tekrar etmek gerekirse "Nisa", "Maide" ve "Enfal" surelerindeki isim vermede, baştan anlamlı bir kelimenin bir sureye isim olması şeklinde kullanım vardır. "Nisa", "Maide" ve "Enfal" kelimeleri söz konusu sureye isim olmadan da kendi başlarına bir anlama sahiptirler. "Nisa" kadınlar anlamına gelirken, "Maide" sofraya, "Enfal" ise ganimetler demektir. Sonuç olarak söz konusu harflerin bir sureye isim olarak verilmeleri bir kelime olmaları ve kelime olmaya dayalı anlamlarına bağlı olarak değil, isimlendirme gibi bir fonksiyon içermeleri ve bu fonksiyonun içerdiği anlamla ilişkili olarak verilmişlerdir.

İncelememize göre ilk olarak "hurûf-ı mukattaa" denilen harflerin bir yoruma göre bir aradalıkları "nesara" kelimesinde olduğu gibi bir anlam ifade etmemektedir. İkinci olarak ise onların bir arada olmalarının hiçbir şekilde anlamlı olmadıkları anlamına gelmemekte, aksine onlar en

²⁰ Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, 1/396.

²¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dil*, 1/149.

²² Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 1/114.

²³ Maturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/229.

²⁴ Maturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/73; Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 1/124.

²⁵ Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*, 1/399.

²⁶ Nasuriddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed El-Beyzavî, *Envaru't- Tenzil, Esraru't- Te'vil (Beydavi Tefsiri)*, çev. Abdulvehhab Öztürk (İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011), 1/34.

²⁷ Maturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 12/229.

²⁸ Süyutî, *Kur'an İlimleri Ansiklopedisi*, 1/125-126.

azından fonksiyonel olarak bir anlam ifade etmektedirler. Yine bu harfler fonksiyonel anlamlarına binaen bir sureye isim olarak verilmişlerdir.

2. Hurûf-ı Mukattaa'nın İçerdiği Söz Edimleri

“Hurûf-ı mukattaa”nın genel bir betimlemesini yaptıktan sonra onların içerdiği söz edimlerinin analizine geçebiliriz. Makalemizde Kur'an-ı Kerim'deki “hurûf-ı mukattaa”nın içerdiği söz edimlerini ilk olarak düzsöz edimleri açısından analiz edeceğiz; ardından onların edimsöz edimleri ve etkisöz edimleri açısından bir icrada bulunup bulunmadığını göstermeye çalışacağız.

Yirminci yüzyıl başlarında Anglo-Sakson dünyada felsefi problemlerin nedenlerine ve çözüm yollarına yönelik önemli tartışmalar yapılmıştır. Yapılan bu tartışmalarda felsefi problemlerin temel nedeninin dilden, daha doğru ifade ile dilin yanlış kullanımından kaynaklandığı düşüncesi ileri sürülmüştür. Felsefi problemlerin çözümüne yönelik olarak ileri sürülen alternatif ise felsefi dilde bir reformun yapılması gerektiğidir. Söz konusu düşünceye göre gündelik dil yapısı gereği belirsiz bir dil olduğundan bu dille herhangi bir felsefi problem ele alınamaz. İçerdiği belirsizlikler nedeniyle gündelik dilin yerine daha kesin ve sıkı bir yapay dil inşa edilmesi gerektiği ortaya konulmuştur. Bu yeni dil anlayışı mantık temelli ve kesin doğruluğa dayalı olan ve birtakım anlam belirsizliklerine sahip olmayan dildir.²⁹

Söz edimleri teorisi geçen asırda, yapay ve kusursuz bir dil inşa etmeyi amaçlayan dil anlayışının hâkim olduğu Anglo-Sakson coğrafyada gündelik dil geleneği (*ordinary language*) içerisinde J. L. Austin tarafından, dili doğruluğa indirgeyen yapay dil düşüncesinin neden olduğu birtakım sorunları çözmeye yönelik olarak ileri sürülmüştür. Gündelik dil teorisi yapay dilden ayrı ve bir yerde ona karşıt olarak; gündelik dilin en az yapay dil kadar anlama sahip olduğunu, dildeki anlam konusunun doğruluğa indirgenemeyeceğini ileri süren dil düşüncesidir. Bu manada genelde gündelik dil felsefesi, özelde ise söz edimleri teorisi dilin sadece doğru ya da yanlış önermeye indirgenmeyen bir yapı arz ettiğini, doğru ya da yanlış olmayan ancak anlamdan da mahrum olmayan pek çok dilsel yapının olduğunu göstermeyi amaçlar. Buna göre, söz edimleri teorisi, dili insanların birbirleriyle iletişim içerisinde olduğu ve birbirlerine yönelik sözlü ifade yoluyla birtakım iş ve eylemleri ulaştırdıkları yapı olarak görür ve dilin kendisinin de aslında bir eylem formunda daha geniş olarak bir yaşam formunda ele alınması gerektiğini ileri sürer.

Söz edimleri teorisi Austin'in ileri sürdüğü biçimini muhafaza etmekle beraber çok ötesine geçerek batıda felsefe, dilbilim, sosyal bilimler ve diğer pek çok bilim dalına önemli derecede etki etmiş bir teoridir.³⁰ Söz edimleri teorisi Austin'in sınıflamasına göre üç biçimde icra edilir. Bu üç bölüm, düzsöz edimleri, edimsöz edimleri ve etkisöz edimleridir. Düzsöz edimi temel olarak sadece bir şeyler söyleme edimi, edimsöz edimleri ise sözü söylerken icra edilen söz edimdir. Etkisöz edimleri ise sözü söyleyerek yerine getirilen edimsöz edimleridir. Örneğin; “kitap masanın üzerindedir” ifadesini söyleyen bir konuşmacı bir muhatap olmadan söylediğinde kitabın masanın üzerinde olduğunu ifade eder. Konuşan söz konusu ifadeyi kitabını arayan birine yönelik ifade ettiği

²⁹ Jerold J. Katz, *The Philosophy of Language*, (New York: Harper & Row Publishers, 1966), 22-23.

³⁰ Söz edimleri teorisi en başta insanlar arasında yer alan birtakım dilsel eylemleri açık kılmak üzere ortaya atılmıştır. Modern dil felsefesi tartışmalarında teorinin mevcut dilsel durumu tam olarak açık kılıp kılmamasından ziyade bu söz konusu teorinin dilsel icraları nasıl yansıttığı, söz konusu teorinin başarı koşullarının neler olduğu, sınıflama biçimleri, uzlaşım temelli mi olduğu, bağlama bağlı olarak mı iş gördüğü, konuşanı mı yoksa dinleyeni mi merkeze aldığı, sadece konuşmalar için mi yoksa yazılı metinler içinde geçerli olup olmadığı konusu tartışılmıştır. Bu tartışma konularının her birinin kendince haklı yönleri olduğu gibi yanlış yönleri de vardır. Bununla beraber söz konusu teorinin dilsel eylemler olgusunu çok iyi bir şekilde yansıttığı söylenebilir. bk. Willim G. Lycan, *Philosophy of Language A Contemporary Introduction*, New York: Routledge, Tylor ve Frnacis Group. 2018; Franccois Récanati, “İcra Edici Beyanlar”, çev. Atakan Altınörs, *Analitik Felsefe*, der. Atakan Altınörs, İstanbul: Say Yayınları, 2008; Kent Bach, Robert Harnish, *Linguistic Communication and Speech Acts*, Chicago: The MIT Press, 1979.

durumda bir edimsöz edimi icrası yerine getirmiş olur. Aynı konuşan söz konusu kitabın kendisine getirilmesini istediğinde; yani sözü söyleyerek muhatabından kitabı kendisine getirmesini istemiş olduğunda sözü söyleyerek etkisöz ediminde bulunmuş olur.

Düzsöz edimi konuşanın bir şey söylediğinde söz söylemenin dışında muhataba yönelik herhangi bir eylemsellik içermeyen bir edimdir. Austin, düzsöz edimlerini açıklarken telaffuzların sözel durumu ile ilgili olan boyutu hakkında, yani telaffuzun sözel içeriği hakkında konuşurken,³¹ edimlerin asıl görevi olan icra yönünü diğer söz edimlerine bırakır.

Bizler bir söz söylediğimizde söylediğimiz ifadenin sözel boyutu ile ilgili üç şey yaparız. Öncelikle sesler çıkarırız, böylece seslendirme ediminde bulunuruz. Devamında telaffuzları belli bir dilin gramer kuralları çerçevesinde belli bir tonlama ile söyleme ediminde bulunuruz ki bu dillendirme edimidir. Son kısımda ise sözü belli belirsiz bir anlam ve referansla telaffuz etmek demek olan anlamlandırma ediminde bulunuruz.³²

Austin'in üç alt başlık halinde incelediği düzsöz ediminin daha detaylı şekilde ele alınması gerekir. Düzsöz ediminin ilk bölümü seslendirme edimidir. Seslendirme edimi bir iletişim ortamında ifadelerin seslerini çıkarmaktan ibarettir; yani k.i.t.a.p.m.a.s.a.n.i.n.ü.z.e.r.i.n.d.e.d.i.r. gibi bir cümlenin harflerini ya da seslerini çıkarmaktan ibarettir. Bu manada seslendirme edimi sözlerin fiziksel olarak üretilmesi edimine denir. Bu üretilen sesler ister konuşma dilinde ister yazı dilinde olsun sesli sözlerin dizisidir.³³ O, seslerin üretilme imkânıdır; yani seslendirme edimi daha sonra dillendirme, anlamlandırma, edimsöz edimi ve etkisöz ediminin kendisine giydirileceği bir kalıp ya da kendisine yaslanacağı bir dayanak olur.

Dillendirme edimine bakacak olursak söz konusu edim ifadeyi Türkçe ya da Arapça gibi doğal bir dilin söz dağarcığına (*vocabulary*) ve gramerine uygun olarak ifade etmektir.³⁴ Dillendirme ediminin seslendirme ediminden farkı, dillendirme edimi ifadeyi belli bir dilbilgisel düzen içerisinde söylemektedir. Dillendirme ediminde bir ifadenin söz konusu dilin gramerine uyma zorunluluğu vardır. Ancak bu edimde anlamlı ifade için diğer bir ifade ile anlamlandırma edimi için yetersiz olan şey, dilin gramerine uymasına rağmen anlamsız olabilen ifadelerin olabileceğidir. Örneğin “üçgenin gözleri mavidir” gibi bir ifade, gramer açısından kusursuzdur, ancak anlamlı olmadığı gibi bir referansa da sahip değildir. Cümle dillendirme edimine uygun olarak ifade edilmişken, anlamlandırma edimi açısından doğru biçimde ifade edilmemiştir, çünkü onun bir anlamı ve referansı yoktur.

Anlamlandırma edimi ise sözü belli bir anlam ve referansla birlikte söylemektir.³⁵ Bu edim türünde önceki iki edim türünden farklı olarak bazı anlamlar iletilir. “Felsefe kitabı masanın üzerindedir” gibi bir ifade, felsefe kitabının masanın üzerinde olduğu anlamına gelir. Bu cümle ile bizler aynı zamanda felsefe kitabı gibi bir kitaba ve odadaki bir masaya göndermede bulunuruz. Dillendirme ediminde meydana gelen şey, sesleri belli bir dilin gramerine uydurmak, o seslere bir aidiyet atfetmektir; anlamlandırma ediminde ise dillendirmeden farklı olarak edimde ortaya çıkan anlamları kullanmak vardır. Anlamların, diğer bir deyişle anlamlandırma ediminin kullanılması ise dillendirme edimi ile üretilen bir ifadedeki anlamın ne olduğunu belirleme ve söz konusu anlam üzerinden bir referansta bulunmadır.³⁶

“Hurûf-ı mukattaa”nın söz edimsel analizine geçmeden önce bu teorinin genelde din dilinde özelde ise Kur'an'a yönelik uygulamasında akla gelebilecek bazı tereddütleri ele almak yerinde olacaktır. Öncelikli olarak söz edimleri teorisi İngilizce konuşulan dünya da İngilizcenin dilsel

³¹ Mehmet Sait Reçber, “Dil Felsefesi”, *Felsefe*, ed. Mehmet Bayraktar, (Ankara: Ankuzem Yayınları, 2006), 206.

³² John Langshaw Austin, *Söylemek ve Yapmak*, çev. R. Levent Aysever (İstanbul: Metis Yayınları, 2009), 116.

³³ Yan Huang, *Pragmatics, Oxford Textbooks in Linguistics*, (London: Oxford University Press, 2014), 127.

³⁴ Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 118.

³⁵ Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 116.

³⁶ Bernard Harrison, *An Introduction to Philosophy of Language*, (London: Mac Millan, 1979), 168-169.

muhtevasını dikkate alan bir teoridir. İngilizce dışında diğer dillerin dilsel yapıları, söz dağarcıkları, vs. gibi konular bu teörinin diğer diller için uygulanmasında bir dereceye kadar problem çıkarabilir. Örneğin “hurûf-ı mukattaa” gibi kullanımların fonksiyonel kullanım anlamında Arapçaya has bir durum olması söz konusu teöriyi bir dilden diğerine aktarmada sorunlara yol açar. Bununla beraber dilden dile değişen bazı farklılıkları dikkate almak suretiyle, dilsel iletişimin ortak noktalarından hareketle söz konusu teoriyle ilgili genelleştirme yapmak ve diğer diller için bir uygulamada bulunmak mümkündür.³⁷

Diğer bir problem olan konu ise din dilinde konuşan ve muhatabın ontolojik farklılığının meydana getirdiği güçlütür. Dilsel bir eylem muhatabın etkilenmesi onun bir iş ya da davranışa yönlendirilmesi için icra edilir ve bu icrayı da anlamlı ifadeler üzerinden yapar. Bu nedenle normal bir konuşmada konuşan ve muhatap çoğunlukla aynı ortamı paylaşır karşılıklı iletişimde bulunur. Kur’an ve “hurûf-ı mukattaa” özelinde konuya yaklaşacak olursak ilkin konuşan ve muhatap aynı ortamda bulunmaz. Şöyle ki, söz edimleri insanlar arasındaki sözlü ve yazılı iletişim için düşünülmüş olduğundan din dili gibi bazen konuşan, bazen de dinleyen olarak Allah’ın aşkın bir varlık olması söz konusu teörinin din diline, özelde ise Kur’an’a taşınması bir problem olarak görülebilir. İletişim bir tarafının her zaman aşkın varlık olması bir problem çıkarsa da İlahi kelâmın sahibi olarak insanların konuştuğu dille onlara hitap ettiğinden onların dillerinin birtakım durumlarını dikkate almıştır denebilir. İnsanların konuştuğu dille insanlara hitap etmesi ve onların dillerini dikkate alması nedeniyle söz edimleri teörisi bir dereceye kadar Kur’an’a özelde ise “hurûf-ı mukattaa”ya uygulanabilir kanaatindeyiz.

Bir diğer problem ise girişte ele aldığımız gibi söz konusu harfler bir anlamlı birlikler olarak bir manaya sahip değildir. Söz konusu harflerin bir anlam içermemesi orada bir söz edimsel icrayı ele almayı da güçleştirmektedir. Söz konusu harflerin bir anlam ifade etmemesi söz edimsel analizi güçleştirir görünse de aşağıda geleceği üzere düzsöz edimini dikkate aldığımızda, bu harfler herhangi bir anlamlı birliklilik oluşturmadan ve bir muhataba yönelik olmadan da belli birtakım sözlü icraları yerine getirmekten de uzak değildir.

Diğer taraftan bu teori yirminci yüzyıla ait bir teoriyken, Kur’an daha kadim bir kitaptır. Bu da bir yerde anakronik okuma yapıyor imajını vermektedir. Her ne kadar söz edimleri yirminci yüzyılda İngilizce konuşulan dünyada ortaya atılmış olsa da Arapça özelinde meseleye yaklaştığımızda erken dönemlerden itibaren İslam dil geleneğinde ifadelerin inşa ve haber diye ikili sınıflama ile ele alındığını görmekteyiz. Bu ise söz konusu teoriye benzer sınıflamanın Arap dilbiliminde de ele alındığını bize göstermektedir.³⁸

“Hurûf-ı mukattaa”nın söz edimsel analizine geçecek olursak öncelikle bu harflerin telaffuz edilmesi yani sözlü olarak söylenmesi bir seslendirme edimi olarak görülebilir. Söz konusu harfler telaffuz edilirken bir ses çıkarma işlemi yapılmaktadır. Örneğin “elif-lâm-mîm” derken bir ses çıkarma ve de seslendirme edimi icra etmiş oluruz. Her ne kadar harfi değil, ismini telaffuz ediyoruz desek de ister harfin ismi isterse birer birer şekilde harfler telaffuz edilsin her durumda bir seslendirme edimi yapılır. Bu anlamda “elif-lâm-mîm” derken, “elif” harfinin telaffuzunu, “lâm” harfinin telaffuzunu ve “mîm” harfinin telaffuzunu yapmış oluruz. Harflerin isimlerini söylerken de yaptığımız seslendirmeler birer seslendirme edimidir. “Sâd”, “Nûn” derken ise “Sâd” ve “Nûn” diye hem harfi hem de ismi telaffuz etmiş oluruz. Bunun nedeni Arap alfabesindeki yirmi sekiz harfin on altı tanesi için seslendirilmelerinden ayrı olarak onlara birer isim verilmiş olmasıdır. Oysa diğer on iki tanesi için hem ad hem de seslendirme birliktedir. Yani “Elif” alfabenin ilk harfinin ismi olarak e-i-u

³⁷ Söz edimleri dilimizde yeni yeni tanınan bir teori olup, din diline uygulanma çalışmaları da bir iki kaynak dışında çok sınırlıdır. Söz konusu alanla ilgili çalışmalar için bk. Abdullah Ünlüsoy, *Söz Edimleri Açısından Din Dili, Metodolojik Bir Yaklaşım*, Bursa: Emin Yayınları. 2017; Hasan Er, *Gündelik Dil Felsefesi Açısından Kur’an Dili*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları. 2021.

³⁸ bk. Mustafa İrmak, *Haber ve İnşa, Klasik Dilbiliminde Bildirim ve Talep İfadeleri*, İstanbul: İsam Yayınları. 2017.

gibi seslendirilmesinden farklı olarak isimlendirilse de ikinci harf olan “Be” için aynı şeyi söyleyemeyiz; çünkü “Be” harfinde ad ve telaffuz birliktedir. Bu harfler ister ayrı bir isme sahip olsunlar isterse sahip olmasınlar, her durumda bir seslendirme ediminden bahsedebiliriz. Söz konusu harflerin bir anlamı olmadığı onların birer sır olduklarına ilişkin yapılan yorumu dikkate aldığımızda da meydana gelen söz edimi de ilkin bir seslendirme edimidir. Şöyle ki bu harflerin anlamını bilelim ya da bilmeyelim her durumda bir seslendirme edimi icrasında bulunmuş oluruz. Burada yapılan değerlendirmeye göre, söz konusu harflerin seslendirme edimi icra etmeleri, onların anlamlarından bağımsız olarak gerçekleşmektedir. “Hurûf-ı mukattaa”yı oluşturan harfler tabii bir dil olan Arap alfabesinin harfleridir. Alfabenin harflerinin seslendirilmesi ve buna dayalı olarak meydana gelen seslendirme edimi, diğer tüm edimlerin de temelini oluşturan ve anlamdan önce gelen bir özelliğe sahiptirler. Harflerin bu şekilde anlamsal içeriklerinden ayrı biçimde telaffuz etme işi ise tekrar etmek gerekirse seslendirme edimidir.

“Hurûf-ı mukattaa”nın seslendirme edimi bakımından değerlendirmesini yaptıktan sonra onların dillendirme edimi açısından çözümlemesine geçebiliriz. Dillendirme edimi yukarıda geçtiği şekliyle bir telaffuzu belli bir dilin dilbilgisine göre telaffuz etmektir. “Hurûf-ı mukattaa”nın Kur’an-ı Kerim’de geçtiği şekliyle olan durumlarına baktığımızda onların bir cümle içerisinde ve doğrudan isimleri ile telaffuz edilmeleri, Arapça dilbilgisi kurallarına uymamaktadır. Bu nedenle onlar bir dillendirme edimi oluşturmaz. Bu harflerin i’râbları da yoktur, çünkü bunlar cümle içinde belli olan isimler değildir; muzârî fiil de değildir, çünkü sadece hece harfleri olup, oldukları gibi hikâyeye edilirler (seslendirilirler).³⁹ Onların dilbilgisi açısından i’râblarının olmamasının bir diğer nedeni de “elif-lâm-mîm” harfleri birer isim olduklarından ve dış görünüşleri ile birer birer söyleme yerinde bulduklarından ve birer birer sayılan kelimeler olduklarından, başlangıç cümleleri gibi i’râbsızdır.⁴⁰ Bir dillendirme edimi için vazgeçilmez olan şey belli bir dilde, belli bir dilsel ifadeyi oluşturmaktır. Bu ifadeyi oluşturma edimi ise, seslerin ve sembollerin iyi düzenlenmiş biçimde bir inşa etme edimine göndermede bulunmasıdır, bu durumda dillendirme edimi söz, ifade ve cümle olabilir.⁴¹ Denilebilir ki bu harfler, Arap dilbilgisine uymadığı için dillendirme edimi icrasında bulunmazlar.

Bu harfler, dilbilgisine uyma bakımından dillendirme edimi olmasa da acaba söz dağarcığı bakımından dillendirme edimi olarak değerlendirilebilir mi? Diğer bir deyişle Arapçanın kelime hazinesi bakımından onlar anlamlı bir kelime midir? Süyûtî, “bazı âlimler onları bir kelâm saymışlarsa da gerçek bunun aksinedir, doğru olan bu harflerin, sözün tamamı değil bir parçası olduğudur; çünkü onlar bir mana ifade etmemektedir”⁴², diyerek “hurûf-ı mukattaa”nın bir araya gelmesinin ve bu şekilde kullanılmasının Arapça dilinde anlamlı bir kelime olmadığını buna dayalı olarak Arapça kelime hazinesinde yeri olmadığını belirtmiştir. Kur’an-ı Kerim’de yer alan bu harfler, Arap dilindeki “ne-sa-ra” gibi anlamlı bir kelimenin sahip olduğu seslendirme sistemi içerisinde ve de bir kelime oluşturacak şekilde söylenmeyip, sadece alfabedeki isimleri ile telaffuz edilmektedir; bu ise onları anlamdan mahrum bırakır. “Hurûf-ı mukattaa”nın telaffuz edilmesiyle, “ne-sa-ra” ifadesinde olduğu gibi dilin anlamlı kelimeler oluşturan seslendirme ve gramer sistemine göre anlamlı birliktelik meydana gelmemekte ve bu seslere dayanan anlamlı ifadeler üretilmemektedir. Yapılan şey tekrar edilecek olursa sadece belli harflerin isimlerini söylemektir. Buna göre bu harfler, bir araya gelerek yeni bir kelime oluşturması için gereken dillendirme edimi sistemine uymamaktadır. Sadece “elif” gibi, “lâm” gibi “mîm” gibi tek tek harfler biçiminde ve bu harflerin isimleri şeklinde alfabede geçmiş olanlar (on altı tanesi) terim gibi düşünüldüğünde onların anlamları olduğu ifade edilebilir; ancak bu harflerin bir aradalığının anlamlı bir bütün oluşturmaları söz konusu değildir. Sonuç olarak bu harflerin

³⁹ Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami’l-Kur’ân*, 1/399.

⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 1/155.

⁴¹ Huang, *Pragmatics*, 127.

⁴² Süyûtî, *Kur’an İlimleri Ansiklopedisi*, 1/27.

bir aradalığı ne dilbilgisi ne de kelime hazinesi olarak dillendirme edimi biçiminde ele alınmazlar; onlar sadece seslendirme edimine sahiptir.

Austin dillendirme edimi icrası olmadan anlamlandırma ediminde bulunamayacağımızı söyler.⁴³ Yani bir yerde anlamlandırma edimi, seslendirme ve dillendirme edimlerine dayanmaktadır. Biz bu konuda Austin'e katılıyoruz. Zira bir dilin gramerine ve sözcük dağarcığına uygun telaffuzda bulunmadan ne anlamdan ne de göndermeden bahsedebiliriz. Peki, "hurûf-ı mukattaa" için anlamlandırma edimi durumu nedir? Austin'in seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma edimi düşüncesi genel olarak doğru olmakla beraber "hurûf-ı mukatta" konusunda biraz değişikliğe uğramaktadır denilebilir. Söz konusu harfler dillendirme edimine konu olmazken seslendirme ve anlamlandırma edimine sahiptir. Peki, bu harfler nasıl oluyor da dillendirme edimine konu olamazken anlamlandırma edimi özelliği gösterir? Buradaki problem; söz konusu harflerin dil bilgisine dayanan dillendirme edimini atlayıp; seslendirme ediminden, doğrudan anlamlandırma edimine nasıl geçtiği, buna ilave olarak nasıl bir anlam ve göndergeye sahip olduğudur? Frege⁴⁴ ve Russell'in⁴⁵ düşüncesinde yer alan özel adların anlam ve gönderme analizini dikkate alarak probleme bir çözüm getirilebilir. "Hurûf-ı mukattaa" her ne kadar bir dil bilgisi unsuru ve bir kelime olmak bakımından anlamlı olmasalar da Arap alfabesinin bir harfinin adı olmak bakımından anlamlıdır ve onlar birer harf olmaları nedeni ile terim olarak işlem görür. Söz konusu harflerin birer terim olmaları, onların anlam ve göndermelerinin de terimlerin anlam ve göndermeleri gibi analiz edilmelerini gerektirmektedir diye düşünmekteyiz. Bir terimin anlamı ise belli nitelermeler yoluyla belirlenebilir.⁴⁶ "Elif-lâm-mîm" gibi harfleri söylemek, belli bir harfin ismini söylemek anlamında anlamlı bir konuşmada bulunduğumuzu ifade ettiği gibi bu harflere bir göndermede bulunduğunuz anlamına da gelir. Şöyle ki bu harflerin anlamı nedir diye sorduğumuzda belli bir nitelme "elif-lâm-mîm" için Arap alfabesinin birinci harfi, ya da yirmi üçüncü harfi veya yirmi dördüncü harfidir, diyerek tanımlarız ve yine onların adlarını söyleyerek söz konusu alfabenin birinci, yirmi üçüncü ve yirmi dördüncü harfine göndermede bulunuruz. Böylece bu harflerin hem anlamı hem de göndergesi bulunmaktadır diyebiliriz. Bir anlam ve referansa sahip olmak ise bizi anlamlandırma edimine ulaştırır ve böylece seslendirme edimine sahip olan bu harfler bir dillendirme edimine sahip olmadan anlamlandırma edimine sahip olmaktadır.

"Hurûf-ı mukattaa"nın düzsöz edimindeki analizini yaptıktan sonra onların edimsöz edimi analizine geçebiliriz. Austin'in söz edimleri teorisinde ikinci kısmı, edimsöz edimleri oluşturur. Bu edim salt bir şey söyleme ediminden (düzsöz edimi) ayrı olarak, telaffuzda bulunurken ya da bir şey söylerken yerine getirilen ya da icra edilen edimdir. Edimsöz edimlerini düzsöz edimlerinden ayıran en temel husus onların bir güçle, daha doğru bir ifade ile edimsözsel güçle ifade edilmeleridir. Bir edimsöz ediminin güç sahibi olması ise düzsöz ediminden ayrı olarak muhataba dikkate alan ve ona yönelik icra amacı gütmüş olmasıdır. Konuşan edimsöz edimi icrası ile muhatabına, yani dinleyenine sözlü olarak birtakım icralarda bulunur ya da bulunma niyetinde olur. Örneğin, birisi "kedi paspasın üzerindedir" derken kedinin paspasın üzerinde olduğuna ilişkin bildirme ediminde bulunurken;

⁴³ Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 119.

⁴⁴ Frege, "özel adın anlamı nedir?" gibi bir soru sorulduğunda, onun anlamının belirtili bir betimleme (*definite description*) ile verilebileceğini söyler. Örneğin "Aristoteles'in anlamı nedir? Bu sorunun cevabı "Platon'un öğrencisi" ya da "Büyük İskender'in hocası" şeklinde bir belirli betimleme ile verilebilir. bk. Gottlob Frege, "Anlam ve Gönderme Üzerine", *Semantik, Anlambilim Üzerine Temel Yazılar*, der. Mark Richard, çev. Halil Kayıkçı (İstanbul: İtalic Kitapları, 2015), 56-57; Reçber, "Dil Felsefesi", 200-202; İlhan İnan, *Dil Felsefesi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ts.), 61-64.

⁴⁵ Frege gibi, Russell da birtakım farklar gözetmekle beraber, özel adların anlamlarının belirtili betimleme ile belirleneceği düşüncesindedir. Ona göre her özel ad belirli bir betimlemenin kısaltılmış halidir. Her belirtili betimleme ise belli bağlamlara göre değişmektedir. Örneğin Aristoteles ismi bir bağlamda Platon'un öğrencisiyken, başka bir bağlamda Büyük İskender'in hocasıdır. bk. İlhan İnan, *Dil Felsefesi*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ts.), 64-66.

⁴⁶ Mehmet Sait Reçber, "Tanrı Teriminin Anlam ve Referansı", *Felsefe Dünyası* 32/2 (Şubat 2000), 50.

“boğa saldıracak!”, diyen bir kişi de ifadesiyle uyarma ediminde bulunur. Yukarıdaki ifadelerin telaffuzu ile yerine getirilen bildirme ve uyarma edimleri birer edimsöz edimdir.⁴⁷

Austin, söz konusu edimsöz edimleri beş alt sınıfa ayırmaktadır. Searle de Austin gibi edimsöz edimleri belli sınıflara ayırarak incelemektedir. Ancak makalede “hurûf-ı mukattaa”nın içerdiği edimsöz edimleri analizi yapılırken daha sistematik ve tutarlı olan Searle’ün edimsöz sınıflaması dikkate alınacaktır. Searle de Austin gibi edimsöz edimleri beş sınıfa ayırır. Bu sınıflar; iddia ediciler, sorumluluk yükleyiciler, dışavurucular, ilanlar ve yönlendiricilerdir. İddia edicilerde konuşan sözünün doğru olması hakkında sorumluluk altına girerken, sorumluluk yükleyicilerde konuşan dinleyene yönelik gelecekte bir iş yapmayı taahhüt etmektedir. Dışavurucularda ise konuşan dinleyenin neden olduğu çeşitli olaylara yönelik bir tepkide bulunarak içsel ya da ruhsal durumunu dışavurur. Yönlendiricilerde ise, konuşan dinleyenden bir şeyler yapmasını istemektedir. İlan edimsöz edimleri ifade edildiklerinde konuşan eşyanın ya da durumun değişimine yol açmaktadır.⁴⁸

Austin yukarıda geçtiği gibi düzsöz edimini seslendirme, dillendirme ve anlamlandırma şeklinde üç alt başlık halinde ele almıştır. Searle, Austin’in anlamlandırma edimini kabul etmemekle beraber söz konusu edimin içeriğini değişik bir formda edimsöz edimlerinin içinde ele alır. Önerme edimi adını verdiği söz konusu edim, gönderme edimi ve yükleme ediminden oluşur. Gönderme edimi bir nesneye veya duruma referansta bulunmak anlamına gelirken, yükleme edimi belli özellikleri o nesne ya da duruma yüklemektir. Bir referansta bulunmak anlamına gelen gönderme edimi; aynı zamanda anlamlandırma ediminin anlamlı olma ile iki temel unsurundan biridir. Searle’e göre gönderme ve yükleme edimleri belli şartlarda icra edilebilen edimler olup, ancak bir edimsöz edimi icra edilirken yerine getirilirler. Ona göre gönderme ve yükleme edimleri bir edimsöz edimi sırasında icra edildiğinden onların kendi başlarına bir söz edimi olma özellikleri yoktur.⁴⁹ “Ali spor yapar” iddia edici edimsöz edimi icrası sırasında biz Ali’nin spor yaptığına ilişkin bir iddia edici edimsöz ediminde bulunurken aynı zamanda Ali diye birine göndermede bulunup, spor yapmayı ona yüklemiş oluruz. Burada Ali’ye gönderimde bulunmak ancak “Ali spor yapar” bildiri edimi icrası ile icra edilir. Benzer şekilde Ali’nin spor yapması, ancak söz konusu bildirim edimi icrası ile Ali’ye yüklenebilir.

“Hurûf-ı mukattaa”nın içerdiği edimsöz edimleri incelemeye gelince biz söz konusu harfleri söylediğimizde onlarla ilgili doğrudan herhangi bir edimsöz ediminde bulunmuş olmayız, yani muhataba yönelik bir sözlü icrada bulunmuş olmayız. Şöyle ki; konuşan (Allah) söz konusu harfleri söyleyerek doğruluk değeri taşıyan iddia edici edimsöz ediminde bulunmamış, gelecekte yerine getirmek üzere bir vaatte bulunarak bir sorumluluk altına girmemiş, muhataplardan yerine getirmelerin istediği bir yönlendirici edimsöz ediminde bulunmamış, olayların ya da durumların konularında değişikliğe neden olan bir ilan edimsöz ediminde bulunmamış ve içsel durumunu anlatan bir dışavurucu edimsöz ediminde de bulunmamıştır. Söz konusu edimler icra edilmediğinden onların içerisinde yer alan önerme edimleri de gerçekleşmiş olmaz. Yukarıdaki değerlendirmeye göre konuşan söz konusu harfleri söyleyerek bir edimsöz ediminde bulunamadığından, herhangi bir gönderme ve yükleme ediminde de bulunmamıştır. Çünkü sözün sahibi herhangi bir edimsöz edim gücü içermeden, yani edimsöz ediminde bulunmadan söz konusu harflerin sadece isimlerini söylemektedir.

Konuşan (Allah), “hurûf-ı mukattaa”nın adını söyleyerek her ne kadar doğrudan bir edimsöz ediminde bulunmasa da dolaylı biçimde onların sadece isimlerini söyleyerek düzsöz edimine ilave ya da ondan fazla veya farklı bir edimde bulunmuş olur mu? Düşüncemize göre konuşan (Allah) söz konusu harflerin telaffuzu ile doğrudan iddia edici, yönlendirici, vs. herhangi bir edimsöz ediminde bulunmamakla beraber dolaylı biçimde edimsöz ediminde bulunmuş olabilir. Dolaylı biçimde

⁴⁷ Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 148-159.

⁴⁸ John Roger Searle, *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*, çev. R. Levent Aysever (Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011), 34-44.

⁴⁹ John Roger Searle, *Söz Edimleri*, çev. R. Levent Aysever (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2000), 178.

edimsöz ediminde bulunduğu ise yine dolaylı şekilde bir gönderim ve yükleme ediminde bulunmuş olabilir. Searlecü yorumuna göre konuşan, bu harflerin adlarını söyleyerek, onların var olduğunu dolaylı biçimde dile getirmekte, onlar hakkında ya da onları kullanarak dolaylı biçimde bildirim ediminde veya daha genel olarak dolaylı iddia edici edimsöz ediminde bulunmuş olmaktadır. Söz konusu harfler ile ilgili olarak yapılan açıklamalardan “alın sizin her gün kullandığınız harfler”⁵⁰ gibi görüşü de dikkate aldığımızda sözün sahibi bu harflerin sadece adlarını söyleyerek insanlara kullandıkları harfleri gündeme getirmiş, dolaylı biçimde iddia edici edimsöz ediminde bulunmuş olur. Yani “elif-lâm-mîm” gibi harfler sizin alfabenizin harfleridir” gibi ifadeyi dolaylı biçimde söylemiş buna dayalı olarak da dolaylı biçimde bildirim içeren iddia edici edimsöz ediminde bulunmuş olur. Dolaylı biçimde gerçekleşen iddia edici edimsöz edimi ile benzer biçimde dolaylı bir gönderim ve yükleme ediminde de bulunmuş olmaktadır. Yani konuşan bu harfleri söyleyerek söz konusu harflerin Arap alfabesinde bulunduğunu ima eder biçimde bildirim yoluyla iddia edici edimsöz ediminde bulunmuş olur. Bu nedenle de onlara “bu elif harfidir”, “bu lâm harfidir” ve “bu mîm harfidir” gibi doğrudan bir iddia edici edimsöz ediminde bulunmamakta, söz konusu edimi dolaylı biçimde yerine getirmektedir. Konuşan dolaylı biçimde iddia edici edimsöz ediminde bulunurken aynı zamanda gönderme ve yükleme edimlerini de dolaylı biçimde yerine getirmektedir. O halde Searlecü anlamda söz konusu harflerin telaffuzuyla bir iddia edici edimsöz edimi ve bu edime dayalı olarak önerme edimini oluşturan iki edimden yani gönderme ve yükleme ediminin dolaylı icrasından söz edilebilir.

“Hurûf-ı mukattaa” için diğer bir dolaylı edimsöz edimi açıklaması ise onların bir uyarı ve bir tembih edimi olarak kullanılmalarından kaynaklanan dolaylı söz edimleri olmalarına ilişkindir. Yukarıda geçtiği üzere, “hurûf-ı mukattaa” uyarı ve tembih yerinde kullanılmaktadır. Yani bu harfler “sizi uyarıyorum!” ifadesi gibi bir uyarı, “dikkatli ol tamam mı?” ifadesi gibi bir tembih, “size meydan okuyorum!” gibi bir meydan okuma ifadesinin icra ettiği söz edimlerinin görevini yerine getirmek üzere kullanılmaktadır. Onlar, açıkça “seni uyarıyorum!”, “dikkatli ol!” örneklerinde olduğu gibi doğrudan edimsöz değil de onun yerine icra edilen yönlendirici dolaylı söz edimidir. Bu açıklama modeline göre bu harfler uyarı ve tembih ifadelerinin kendileri olmadığından ve konuşan tarafından uyarı ve tembih vs. yerine kullanıldığından, öncelikle onlar dolaylı biçimde edimsöz el bir güce sahip olurlar ve buna bağlı olarak söz konusu edimsöz edimini dolaylı biçimde yerine getirir.

Bir tartışma sırasında karşıdaki kişiye “yarın görüşürüz” diyen biri düz anlamda yarın görüşmek isteğinin dışında, dolaylı olarak muhatabını tehdit etmektedir. Bir şey söyleyip başka bir şeyi kastettiğimiz telaffuzlarda olduğu gibi bu harfler de Kur’an-ı Kerim’de kendilerinin herhangi bir anlamı olmamasına rağmen dolaylı biçimde sanki bir anlamları varmış gibi başka bir amaçla kullanılmaktadır. Bu harfler kendileri herhangi bir anlama sahip olmamakla beraber, başka bir amaçla kullanılmalarından kaynaklanan dolaylı bir söz edimi yerine getirmekte ise bunu nasıl sağlamaktadır? Düşüncemize göre bu harfler belirtildiği gibi dolaylı söz edimi icrasında bulunmaktadır. Söz konusu harflerin bir söz edimi icrası için önce konuşan tarafından onlara daha önce kendisinin sahip olmadığı bir fonksiyonel anlam ataması yapılır; ardından onlar, bu atanan fonksiyonel anlamlarına binaen bir söz edimini yerine getirmek üzere telaffuz edilir. Bu ise bize, onların dolaylı söz edimi olarak değerlendirilmesi için yeterli nedeni verir. Bu durumda söz konusu harfler dolaylı biçimde uyarma içeren sorumluluk yükleyici edimsöz edimi, tembih içeren yönlendirici edimsöz edimi, “size meydan okuyorum!” gibi ilan edimsöz edimi icra ederken kullanılmaktadır. Örneğin, “elif-lâm-mîm” harflerini ele alalım. Bu harflerin bir arada olmadıklarını yukarıda görmüştük. Konuşan (Allah), bu harfleri bir uyarıda bulunmak üzere ifade ettiğinde yani “sizi uyarıyorum!” yerine kullandığında bu harfler doğrudan bir edimsöz edimi icrasında bulunmamakla beraber atanan bu ikinci anlamlarına (fonksiyonel anlamlarına) binaen ikincil bir edimsöz edimi icrasında bulunmuş olur. Bu icra edilen ikincil edim daha sonra atanan anlamlarına dayandığından yerine getirdikleri söz edimleri dolaylı söz edimidir.

⁵⁰ Zemahşerî, *Keşşaf Tefsiri*, 1/114.

“Hurûf-ı mukattaa mukattaa”nın en azından bir kısmının bir sureye isim olması söz konusu isimlendirme işleminin söz edimsel analizini zorunlu kılmaktadır. Kur’an surelerinin isimlerinin tevfiği olması⁵¹ nedeni ile onların bir surenin ismi olmasına dayalı olarak icra edilen söz ediminin analizini yapabilmek için özel isimlerin anlam ve göndermesine yönelik teorilere bakmak gerekecektir. Söz konusu teorilerden biri olan nedensel referans teorisine göre bir nesnenin ismi ilk defa verildikten sonra halkadan halkaya geçecek şekilde bir iletişim zinciri içerisinde o nesnenin göndergesi belirlenebilir.⁵² Örneğin yeni doğan bir çocuğa Ali isminin verildiğini varsayalım. Çocuğun ismi önce ailesi tarafından, sonra yakın akrabaları tarafından söylenir. Daha sonra mahallede, okulda ve toplumda bir halkadan diğerine geçerek hem kendi döneminde hem de daha sonraki dönemlerde o kişinin sahip olduğu Ali ismi ile çağrılmasını sağlar. Böylece bir ismin ilk defa söylenmesi ile halkadan halkaya geçerek ve nedensel olarak onun referansını belirlenmiş olur. Benzer şekilde Kur’an’daki söz konusu harflerle başlayan sure isimlerinin ilk isimlendirmenin yapılması ile artık söz konusu surelerin isimleri “hurûf-ı mukattaa” ile belirlenmiş, o günden beri söz konusu harfler, ilgili surenin ismi olmuştur. Yine yapılan ilk isimlendirmeden sonra insanlar söz konusu harflerin telaffuzu ile söz konusu sureye gönderimde bulunulmaya başlamışlar, diğer bir deyişle söz konusu ismin referansı olan sureyi belirlemiş olurlar. Örneğin “Ya” ve “Sîn” harflerinin bir sureye isim olarak verilmesini ele alalım. Söz konusu harfleri bir sureye isim olarak veren kişi konuşmanın sahibi olan Allah ya da Hz. Peygamberdir. Allah ya da Hz. Peygamber söz konusu harfleri belli bir sureye isim olarak verdikten ve Hz. Peygamber tarafından bu Müslümanlara açıklandıktan sonra artık bu surenin geriye doğru halkadan halkaya geçerek nedensel referansını belirlemiş oluruz. İlk isimlendirme belirlendikten sonra artık “Yâ” ve “Sîn” harfleri Kur’an’ın otuz altıncı suresinin ismi olmuş olur.

“Hurûf-ı mukattaa”nın bir sureye isim olarak verilmesinin nedensel referans kuramı çerçevesinde analizini yaptıktan sonra söz konusu isimlendirmenin meydana getirildiği ilan edimsöz edimi ile bu edime binaen gönderim edimi ve yükleme ediminin analizini yapabiliriz. Austin söz edimlerini analiz ederken onların toplumsal uzlaşım ile meydana geldiğini söyler.⁵³ Çünkü ona göre toplumsal uzlaşım dayandırmadan bir söz ediminin icrası söz konusu değildir. Burada görünüşte isimlendirme için Austin’in toplumsal uzlaşım şartı sağlanmamış gibi görünüyorsa da din dili ya da Kur’an özelinde her türlü konuşma ve adlandırmayı baştan olarak Allah, söz konusu uzlaşımın da kurucusudur. Burada konuşan ya da hitabın sahibi olan Allah’ın aşkın bir varlık olmasının İslam gibi bir dinin dilinin kurucusu olması nedeniyle isimlendirmeye yönelik söz konusu uzlaşımın kurmasında herhangi bir problem yoktur kanaatindeyiz. Bu durumda yukarıda geçtiği gibi bu harflerle ilgili sözün sahibi tarafından ilk isimlendirmenin ardından İslam toplumunda gerekli olan söz konusu uzlaşım sağlanmış ve adı geçen surelere o şekilde isim verilerek başarılı bir ilan edimsöz ediminde bulunulmuş olmaktadır.

Bir nesnenin isimlendirilmesi her şeyden önce bir isim verme kurumuna, devamında ise bir toplumsal uzlaşım dayandırır. Bir ad verme işlemi söz konusu toplumsal uzlaşımın getirdiği kurum aracılığıyla topluluğa ilan edilir. İsmi topluluğa ilan edilmesi ile söz konusu isim o nesne için kullanılmaya başlanır. Toplumsal uzlaşım dayanan isim verme o topluluğun üyelerinin daha sonra söz konusu nesneye aynı isimle hitap etmesi ve ortak bir şekilde gönderimde bulunması için o topluluğa ilan edilir. Söz konusu ismin ilan edilmesi ise bir ilan edimsöz edimi olmaktadır. İlan edimsöz edimi ile ilgili nesnenin konumunda söz konusu isimlendirmeden önceki hali değişikliğe uğramış ve adı geçen sureler birer ada sahip olmuş ve o topluluğun üyeleri de o sureleri (nesneleri) o şekilde söylemeye/isimlendirmeye başlamışlardır. Kur’an özelinde meseleye bakacak olursak Allah tarafından harflerin isim olarak verilmesiyle Kur’an’da yer alan birtakım surelerin “hurûf-ı mukattaa”

⁵¹ Süyûtî, *Kur’an İlimleri Ansiklopedisi*, 1/125-126.

⁵² Reçber, *“Dil Felsefesi”*, 204.

⁵³ Austin, *Söylemek ve Yapmak*, 60-71.

ile isimlendirilmeleri ilan edilme yoluyla gerçekleştirildiğinden, söz konusu isimlendirme durumu birer ilan edimsöz edimi olarak değerlendirilebilir.

Kur'an'da birtakım surelerin "Yâ-Sîn", "Tâ-Hâ" gibi "hurûf-ı mukattaa" harfleri ile isimlendirilmesi, söz konusu isimlendirmenin söylenen (ilan edilen) surelerde gönderme ve yükleme edimlerinin neler olduğunun da analiz edilmesini gerektirmektedir. Yukarıda geçtiği gibi bir edimsöz edimi icra edilirken aynı zamanda bir gönderme ve yükleme ediminden de bahsetmekteyiz. Söz konusu harflerin gönderimine, daha doğrusu gönderme edimine bakacak olursak, bir surenin ismini kastederek örneğin "Tâ-Hâ" denildiğinde Kur'an'ın yedinci suresine, "Yâ-Sîn" denildiğinde otuz altıncı suresine, "Sâd" denildiğinde ise otuz sekizinci suresine gönderimde bulunmaktadır. Yine bir ilan edimsöz edimi ile söz konusu surelere bu harfleri özel bir ad olarak yüklemiş olarak bir yükleme ediminde de bulunmuş olmaktadır.

Sonuç olarak söz konusu harfler bir sureye isim olarak verildiğinde söz konusu isimlendirmeye icra edilen edimsöz edimi ilan edimsöz edimidir. İlan edimsöz edimi icrası sırasında ilkin konuşan (Allah ya da Hz. Peygamber) daha sonra insanlar bu harflerle bir sureye gönderimde bulunarak bir gönderim ediminde bulunmuş; yine belli surelerin adları olması nedeniyle söz konusu harflere ilgili surenin adı olması nedeni ile yükleme ediminde bulunmuş olur. Böylece söz konusu harfler, salt alfabetik harfler olmanın dışında birer özel isim özelliği kazanmış olur; böylece bu harfler yeni halleri ile önceki durumlarının dışında yeni bir özellik kazanarak bir ilan edimsöz edimi icrasında bulunmak üzere kullanılmış olur.

"Hurûf-ı mukattaa"nın herhangi bir etkisöz ediminde bulunup bulunmadığının analizinin yapılması gerekmektedir. Etkisöz edimleri dinleyenlerin duyguları ve düşünceleri üzerinde doğrudan ya da dolaylı birtakım etkiler meydana getirmek üzere icra edilirler.⁵⁴ Etkisöz edimleri, Austin terminolojisinde söyleyerek yerine getirilen edimler olarak tanımlanmaktadır.⁵⁵ Örneğin, "eyvah araba!" diyen bir konuşan ifadesiyle muhatabının dikkatini çekmiş, onu uyarmış ve endişeye sevk etmiş; böylece onun duygu ve düşünceleri üzerinde etkili olmuş olur. "Hurûf-ı mukattaa" için etkisöz edimi analizine bakacak olursak söz konusu harfler doğrudan bir etkisöz edimi icrası içermez. Bu harfler doğrudan muhataplarının duyguları ve düşünceleri üzerinde bir etkide bulunmak üzere telaffuz edilmemiştir. Yani onların telaffuzlarıyla örneğin kıyamet ve ahiretteki ceza ile korkutulmakta olduğu gibi dinleyenlerin duyguları düşünceleri üzerinde korkutucu ya da endişe verici bir etkide bulunma amaçlanmamıştır. Yine onların bir arada kullanılmaları dinleyenleri herhangi bir yasaya itaat ettirmeyi de amaçlamamaktadır. Bu nedenle onların doğrudan bir etkisöz edimi icrasını yerine getirmediği söylenebilir. Bununla beraber bu harflerin, yukarıda dolaylı edimsöz edimi analizinde açıklandığı gibi, dolaylı biçimde etkisöz ediminde buldukları söylenebilir. Bu harfler uyarma yerine kullanıldıklarından, dolaylı biçimde uyarıcı edimsöz ediminde bulunmuş olmalarında olduğu gibi benzer şekilde muhataplar uyarılarak korkutulmuş ve kendilerine çeki düzen vermeleri gerektiği düşüncesi onlara dayatılmış olabilir. Bir diğer örnekte ise söz konusu harfler meydan okuma yerinde kullanıldıklarından, muhataplarını karşı cevaplar vermek üzere harekete geçirmeyi amaçlamış olabilir. Bu haliyle de söz konusu harfler için doğrudan olmasa da dolaylı biçimde bir etkisöz ediminden bahsedebiliriz.

Sonuç

"Hurûf-ı mukattaa" adı verilen harflerin Kur'an'da bulunması erken dönemlerden itibaren gerek tefsir gerek kelam ilminde onların bir anlama sahip olup olmadıklarına ilişkin tartışmaların başlamasına yol açmıştır. Yapılan tartışmalar genel olarak başlık halinde ele alınmış ve onların bir anlamı olmadığı iddiası ile bir anlam sahip oldukları iddiası çerçevesinde sürdürülmüştür. Onların bir anlamı olmadığını söyleyen bilginler Kur'an'da ve hadislerde böyle bir bilginin olmamasına dayanmaktadırlar. Tartışmanın diğer tarafında yer alan bilginler ise Kur'an'da anlamsız bir ifadenin

⁵⁴ Austin, *Söylemek ve Yapmak*. 122.

⁵⁵ Austin, *Söylemek ve Yapmak*. 139.

olmayacağını söyleyerek, söz konusu harfler için anlam arayışı içerisine girmişlerdir. Klasik düşünceye anlamlı olmayı savunan bilginler gerek bu harflerin bir arada olmasının içerik olarak bir anlama sahip olduğunu gerekse söz konusu anlam için Arap dilinin kullanımlarından hareketle bir dizi çıkarımda bulunarak hareket etmişlerdir. Birbirinden farklı iki temelden hareket eden anlam verme çabası kanaatimizce farklı sınıflara ayrılarak incelenmelidir. Biz bu iki farklı isimlendirmenin birincisine içeriksel anlam diğerine de fonksiyonel anlam adını vermeyi uygun gördük.

Söz Edimleri yirminci yüzyılda Anglo-Sakson dünyada Austin tarafından ortaya atılmış başta öğrencisi Searle olmak üzere daha sonraki filozoflar tarafından geliştirilmiştir. Bu teori dili pragmatikliği incelemeyi amaçlayan bir teori olduğundan dille ilgili meydana gelen eylem durumlarını inceler. Austin'in söz edimleri teorisi ile ilgili çeşitli açılardan eleştiriler ve geliştirmeler yapılsa da bu teorinin temel olarak dilin eylemsel yanını uygun biçimde yansıttığı söylenebilir.

Söz edimleri her ne kadar inşalar arası konuşmalar için ortaya atılmış bir teori olsa da din dilinin birtakım farklı yönleri dikkate alınarak ve gerekli birtakım düzeltmeler yapıldıktan sonra din diline uygulanabilir.

Kur'an'da yer alan "hurûf-ı mukattaa" ile ilgili tartışma, söz konusu harflerin bir anlamının olup olmadığı üzerinden yapıldığını ele almıştık. Bu anlam tartışması bu harflerin söz edimsel icra durumunu ve bu icranın nasıl meydana geldiğinin analizini de doğrudan etkilemektedir. Çünkü söz edimleri her ne kadar dilin pragmatikliğine ait olsa da semantiğini de dışlamaz, hatta semantiğe dayanır diyebiliriz. Anlamlı olmayan bir telaffuzun muhatap üzerinde bir etkisinin olmayacağı açıktır. Her ne kadar bu harfler içerikleri açısından anlamı olmasa ve bir söz edimine konu olmadıkları ileri sürülmüş olsa da gerek onların harf olarak telaffuz edilmeleri gerekse isimleri ile söylenmeleri onların düzsöz edimi açısından bir icrada buldukları anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan onların fonksiyonel anlamları olduğu yaklaşımını dikkate aldığımızda bu harfler dolaylı biçimde edimsöz edimi icrasında da bulunmaktadır. Her ne kadar onların birlikte olmaları bir kelime oluşturmaya ve bir kelimenin içerdiği, uyarma, tembih ve tehdit gibi anlamları içerecek şekilde kullanılmaları nedeniyle dolaylı biçimde edimsöz icraları yerine getirmektedir.

Bu harfler sözün tevfiği olarak belli surelere isim olarak da verilmişlerdir. Bir isim verme ise bir ilan yoluyla insanlara açıklanmıştır. Bir ilan yoluyla isimlendirme yapılmış olması bu harflerin bir ilan edimsöz ediminde bulunduğu anlamına gelmektedir. Örneğin "Yâ" ve "Sîn" harflerinin belli bir surenin adı olarak belirlenmesi ve ilgili surenin o günden bugüne bu isimle adlandırılması bir ilan edimsöz edimidir.

"Hurûf-ı mukattaa" konuşan tarafından dolaylı biçimde edimsöz edimi icrasında bulunmak üzere kullanıldığı gibi yine dolaylı biçimde etkisöz edimi icrasında bulunmak üzere de kullanılmıştır. Bu harfler konuşan tarafından muhatapların duyguları ve düşünceleri üzerinde dolaylı biçimde etki etmek amacıyla kullanılmıştır. Bu yönüyle söz konusu harfler dolaylı biçimde bir etkisöz edimi icrasında bulunmuştur denilebilir.

"Hurûf-ı mukattaa" her ne kadar ilk bakışta bir anlam ve icra gücüne sahip değilmiş gibi görülse de Kur'an'da doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok söz edimi icrasını yerine getirmek üzere kullanılmıştır.

Kaynakça

- Austin, John Langshaw. *Söylemek ve Yapmak*. çev. R. Levent Aysever. İstanbul: Metis Yayınları, 2009.
- Beyzâvî, Kadı Nasuriddin Ebu Said Abdullah Bin Ömer Bin Muhammed. *Envaru't-Tenzîl, Esraru't-Te'vil (Beydavi Tefsiri)*. 17 Cilt. çev. Abdulvehhab Öztürk. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2011.
- Duman Zeki, Altundağ Mustafa. ""Hurûf-ı mukattaa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 18/401-408. Ankara: TDV Yayınları, 1998.
- Frege, Gottlob. "Anlam ve Gönderim Üzerine". *Semantik, Anlambilim Üzerine Temel Yazılar*. der. Mark Richard, çev. Halil Kayıkcı. İstanbul: İtalik Kitapları, 2015. 55-82.

- Gazzâlî, Ebu Hamid Muhammed. *el- Mustasfa İslam Hukukunda Deliller ve Yorum Metodolojisi*. çev. Yunus Apaydın. Kayseri: Rey Yayıncılık, 1994.
- Harrison, Bernard. *An Introduction to Philosophy of Language*. London: MacMillan, 1979.
- Huang, Yan. *Pragmatics, Oxford Textbooks in Linguistic*. London: Oxford University Press, 2014.
- İnan, İlhan. *Dil Felsefesi*, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Yayınları, ts.
- Katz, Jerold J. *The Philosophy of Language*, New York: Harper& Row Publishers, 1966.
- Kurtubî, Muhammed bin Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el- Camiu li Ahkami'l- Kur'ân*. 20 Cilt. Tercüme ve Notlar: M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Buruc Yayınları, 1997.
- Matürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilatü'l- Kur'ân*. 17 Cilt. çev. Fadıl Ayğan. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Okumuş, Mesut. *Kur'an'ın Çok Boyutlu Okunması, İmam Gazzali Örneği*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Razi, Fahreddin. *Tefsir-i Kebir Mefatihü'l- Gayb*. 23 Cilt. çev. Suat Yıldırım & Lütfullah Cebeci & Sadık Kılıç & C. Sadık Doğru. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- Reçber, Mehmet Sait. "Dil Felsefesi". *Felsefe*. ed. Mehmet Bayraktar, Ankara: Ankuzem Yayınları, 2006, 180-213.
- Reçber, Mehmet Sait. "Tanrı Teriminin Anlam ve Referansı". *Felsefe Dünyası* 32/2. 2000. 49-66.
- Searle, John Roger. *Söylemek ve Anlatmaya Çalışmak*. çev. R. Levent, Aysever. Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 2011.
- Searle, John Roger. *Söz Edimleri*. çev. R. Levent Aysever. Ankara: Ayraç Yayıncılık, 2000.
- Süyûtî, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr bin Muhammed el- Hudayrî. *el- İtkan Fi Ulumi'l Kur'ân, (Kur'an İlimleri Ansiklopedisi)*. 2 Cilt. çev. Sakıp Yıldız, Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Hikmet Neşriyat, 1987.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'an Dili*. 10 Cilt. Sad. İsmail Sarıçam & Emin Işık & Nusrettin Bolelli & Abdullah Yücel. İstanbul: Azim Dağıtım, Ts.
- Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmud bin Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el- Keşşaf, Keşşâf Tefsiri*. 6 Cilt. çev. Muhammed Coşkun. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2016.